

PLAN
22+

KULTURMILJØER SOM NØGLE TIL DEN GRØNNE OMSTILLING

Plan22+ er en femårig indsats fra Plan- og Landdistriktsstyrelsen og Realdania, som frem mod 2027 skal udvikle ny viden og redskaber til at indfri klimamålsætninger gennem den fysiske planlægning. Formålet er at understøtte kommunernes klimaarbejde ved at udvikle det faglige grundlag for at vurdere, prioritere og diskutere, hvordan klimahensyn kan indarbejdes i den helhedsorienterede fysiske planlægning for velfungerende byer og landområder.

© 2026 / Plan22+

KULTURMILJØER SOM NØGLE TIL DEN GRØNNE OMSTILLING

FORFATTER

Mogens Andreassen Morgen, professor, arkitekt MAA,
NORDMAK, formand ICOMOS Danmark

REDAKTION

Ellen Højgaard Jensen

FORSIDEFOTO

Rasmus Hjortshøj

PORTRÆTFOTO

Thomas Lekfeldt

LAYOUT

by Ida Nissen

Plan- og
Landdistriktsstyrelsen

ARKITEKTSKOLEN AARHUS

Denne artikel er en del af en serie, hvis mål er at give et bredt billede af, hvad der forskes i i relation til den fysiske planlægning, den grønne omstilling og reduktion af CO₂.

Samtidig giver artiklerne også bud på, hvor vi mangler viden. Alle artikler vil komme ind på tre grundlæggende spørgsmål, nemlig: Hvad ved forskningen om emnet, hvad er der brug for mere viden om og sidst men ikke mindst, hvad er de største udfordringer?

Du kan finde dem alle her på hjemmesiden: www.plan22.dk

Rigtig god læselyst!

Britt Vorgod Pedersen
Sekretariatschef Plan22+

KULTURMILJØER SOM NØGLE TIL DEN GRØNNE OMSTILLING

MOGENS ANDREASSEN MORGEN

Professor, arkitekt MAA, NORDMAK,
formand ICOMOS Danmark

Blandt befolkningen er der ikke mange, der ved, hvad et kulturmiljø er. Men iagttagelser af verden omkring os peger på, at netop kulturmiljøbegrebet fremover kan få langt større betydning for planlægningen af vores land. Ikke mindst set i lyset af den grønne omstilling, hvor det for længst er erkendt, at bygninger og bymiljøer skal bevares i stedet for, som det har været udbredt praksis, at blive jævnet med jorden.

Introduktion

Siden den seneste kommunalreform – også kaldet strukturreformen - blev gennemført i 2007, har kulturmiljø været en særdeles udfordret kategori i dansk planlægning og forvaltning. Reformen, der var en af de største administrative ændringer i Danmark i nyere tid, medførte en sammenlægning af de hidtidige 271 kommuner til 98 nye kommuner, samtidig med at de daværende 13 amter blev nedlagt og erstattet af 5 regioner. Denne artikel handler om, hvad der skete da varetagelsen af kulturmiljøerne ved den lejlighed blev overdraget fra amterne til de nye kommuner, og hvordan det har vist sig, at det var de færreste kommuner, der formåede at løfte denne opgave. Mange steder gik kulturmiljøarbejdet fuldstændig i stå som følge af reformen, og derfor ligger der fortsat et stort slumrende potentiale her, som man kan håbe på, at kommunerne nu vil gribe i forbindelse med den igangværende grønne omstilling af samfundet.

Vestergade, Aarhus.
Foto: Rasmus Hjortshøj.

Hvad er et kulturmiljø

Et kulturmiljø er defineret som "et geografisk afgrænset område, der i sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling".¹ Ifølge Slots- og Kulturstyrelsen sigter definitionen på at beskrive kulturmiljøer som en helhed som for eksempel et byrum eller et landskab, eller som noget fysisk som for eksempel bygninger, arkitektur, anlæg, infrastruktur, fysiske rester eller spor af noget. Men ifølge styrelsen kan et kulturmiljø også være noget kulturhistorisk som for eksempel en hændelse, en epoke, større generelle tendenser, erhvervsformer eller en samfundsmæssig udvikling, med betydning for et lokalområde.²

Denne artikels interessefelt ligger på kulturmiljøernes relation til den grønne omstilling i planlægningen, og derfor vil det være kulturmiljøets fysiske fremtræden som en samlet arkitektonisk helhed, der vil være i fokus. I den henseende er pointen, at kulturmiljøer ikke kun udgøres af enkeltstående bygninger og objekter, men i lige så høj grad af relationerne imellem dem som en samlet bebygget helhed. Af sådanne helheder kan for eksempel nævnes boligområder, landsbyer, bydele, industriområder, havne og andet, der kan forstås i en samlet aflæselig rumlig relation. Kulturmiljøets fysiske entitet foldes ud i en forståelse af forbindelsen mellem den bebyggede helhed og den kulturhistoriske fortælling, som det rummer. Den pågældende fortælling skal kunne erkendes og opleves i nutiden som et fysisk nærvær i vores egen samtid.

Statslige udpegninger af kulturmiljøer

Ifølge Slots- og Kulturstyrelsen har kommunerne i skrivende stund i 2026 udpeget omkring 3.800 kulturmiljøer af lokal, regional og national betydning. Derudover har staten (Slots- og Kulturstyrelsen) udpeget 77 kulturmiljøer, som har *national interesse*.³ De omfatter 20 "Kulturspor fra 2. Verdenskrig" (1998); "25 Industriminder" (2007); 7 af "Industrisamfundets Havne" (2008); "25 Koldkrigsanlæg" (2013). Og som noget forholdsvis nyt gennemførte staten yderligere 16 kulturmiljøudpegninger i 2025 defineret som *ældre bymiljøer*, der samlet bringer de statslige udpegninger op på 93.⁴

Udpegningen af de 16 kulturmiljøer er en særdeles positiv manifestation, da den medvirker til at skabe større opmærksomhed på de arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter i landet. Men reelt flytter udpegningerne af disse kulturmiljøer ikke hegnspele i forhold til at etablere en ny tilgang til varetagelsen af området. Det skyldes, at udpegningerne er få, og samtidig nogle meget "sikre"

*"Nationale Kulturmiljøer i Danmarks Byer fra Middelalderen til midten af 1800-tallet".
Forside Slots- og Kulturstyrelsen.*

valg, der overvejende ligger i områder, hvor der allerede er stor opmærksomhed på varetagelsen. Mange af dem er eksempelvis allerede omfattet af lokalplaner med bevarende sigte. Der er med andre ord ikke nogen, der vil "hæve et øjenbryn" over udpegningerne, og på den måde erobrer de reelt ikke noget nyt land i forhold til et nyt syn og en større udbredelse i den måde, vi varetager landets kulturmiljøer på.

54 af Danmarks kommuner

På Arkitektskolen Aarhus har vi siden 2015 forsket og udført projekter i relation til kulturmiljøerne i Danmark. Det har vi gjort gennem tre store satsninger i forlængelse af hinanden. Først med "Umistelige Kulturmiljøer i Danmarks Yderområder" (2015-2018). Dernæst "Screening af Kulturmiljøer" (2018-2022) og senest "Bæredygtige Kulturmiljøer" (2022-2026).⁵ De tre projekter er forbundet i en sammenhængende projektudvikling, hvor vi løbende har forsøgt at bygge bro mellem den praktiske varetagelsesopgave, som kommuner og ejere sidder med, og samtidig har undersøgt kulturmiljø som et fagligt forskningsfelt.

I forbindelse med forskningsprojekterne har arkitektskolen screenet kulturmiljøer i 54 af landets 98 kommuner. Flere end 2.100 kulturmiljøer er blevet gennemgået i samarbejde med kommunernes forvaltninger, museer og

lokalarkiver, og der er blevet udarbejdet en såkaldt "SAK-rapport" i hver enkelt kommune. Samlet set er Arkitektskolen Aarhus' indsats, den største, der er blevet gennemført inden for kulturmiljøområdet i Danmark.⁶

SAK-metoden

SAK står for *Screening af Kulturmiljøer*. Det er en metode, som Arkitektskolen Aarhus har udviklet og løbende tilpasset under den flerårige gennemgang af kulturmiljøerne i Danmark. Den er et analyse- og vurderingsredskab udviklet for at give kommuner et enkelt og strategisk redskab til at identificere, kortlægge, beskrive og prioritere værdifulde kulturmiljøer. Metodens sigte er at give en kortfattet, systematisk vurdering af en kommunes kulturmiljøer, der gør det muligt at identificere arkitektoniske kulturarvsværdier og – nok så vigtigt – deres udviklingspotentialer for at kunne benytte dem aktivt i planlægningen. Formålet er at gøre kulturmiljøernes værdier tydelige, så planlæggere, rådgivere, fagfolk på museer og andre interesserede kan få indblik i, hvordan bevaring og udvikling ikke skal stå i modsætning til hinanden, men skal samtænkes.

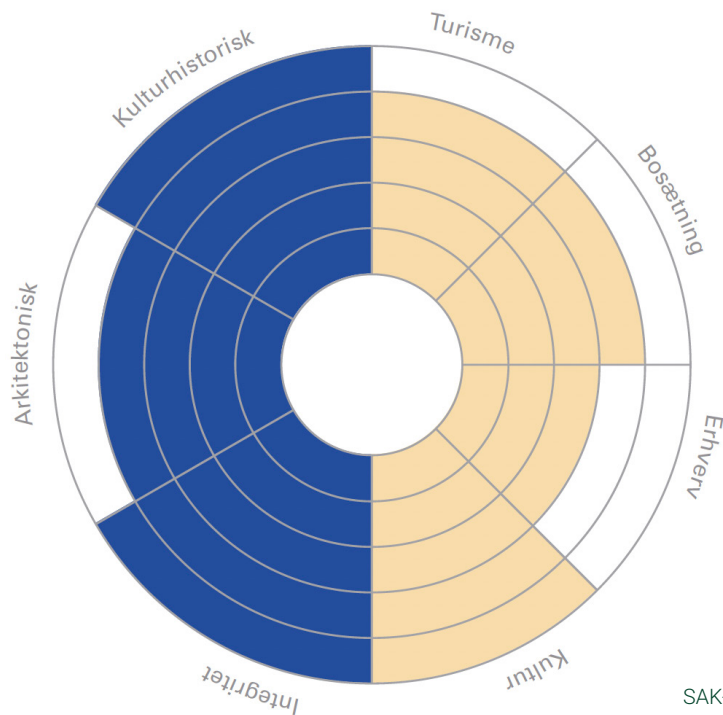

SAK – Screening af Kulturmiljøer, metodevejledning. Arkitektskolen Aarhus.

I hver kommune udarbejdes en *SAK-rapport*. Den indeholder en *beskrivelse* af kulturmiljøet, dets historiske udvikling, landskabelige og bymæssige struktur samt dets bygningstyper og bebyggelsesplan. Den er *illustreret* med et kort

over kulturmiljøets afgrænsning og registrering af væsentlige delelementer. Efter beskrivelsen følger en *vurdering* af hvert enkelt kulturmiljøes værdier inden for de tre parametre kulturhistorisk værdi, arkitektonisk værdi og integritet. Det sidste forstået som miljøets helhedsmæssige sammenhæng. Hver af disse tre værdier tildeles en score fra et til fem, hvor et er lavest, tre er middel og fem er høj værdi.

Og lige så vigtigt rummer SAK-metoden også en vurdering af kulturmiljøets *udviklingspotentialer*, som vurderes i forhold til iboende muligheder i kulturmiljøet for at udvikle turisme, bosætning, erhvervsudvikling og kulturøkonomi. I SAK metodebeskrivelsen er potentialedelen beskrevet som kulturmiljøets *egenskaber*, hvilket indikerer, at det er potentialer, som latent allerede er til stede i miljøet. De iboende potentialer skal blot erkendes og udvikles for at blive omsat. Ligesom værdierne, tildeles også udviklingspotentialerne en score med fem grader fra lav over mellem til høj.

SAK-diagrammet.
Arkitektskolen Aarhus.

Værdierne og udviklingspotentialerne illustreres grafisk med et cirkulært "radardiagram", hvor værdierne er markeret i blå og udviklingspotentialerne i en gullig nuance. Brugen af cirklen som geometrisk form illustrerer en helhedstænkning, hvor værdier og potentialer er to sider af samme sag, der skal håndteres i en sammenhængende forståelse. Diagrammet er let aflæseligt og genkendeligt og er da også blevet emblemet for SAK-metoden.

SKANDERBORG

Workshop om kulturmiljøer med borgere
i Vitved, Skanderborg Kommune.
Foto: Arkitektskolen Aarhus.

Et eksempel fra Jylland, hvor SAK-metoden er taget aktivt i brug, er Skanderborg Kommune. Her har Arkitektskolen Aarhus screenet kulturmiljøerne i et samarbejde med kommunen og udarbejdet en SAK-rapport. Som led i screeningen udførtes nogle dyberegående analyser af særligt udvalgte kulturmiljøer. Dette arbejde har Skanderborg Kommune efterfølgende valgt at forsætte ved selv at iværksætte flere dyberegående analyser af kulturmiljøerne.

Skanderborg Kommune har dermed prioriteret kulturmiljøerne ved at sætte ressourcer ind for at identificere, sikre og formidle deres stedbundne værdier og potentialer. Det er en ambition, der ligger i forlængelse af kommunens arkitekturpolitik fra 2024, som har et stærkt fokus på, at bevaringen af kommunens kulturhistorie, landskaber og arkitektoniske kulturarv skal være et fælles grundlag, som skal forenes med den fremtidige udvikling af kommunen.

ODSHERRED

Et eksempel fra Sjælland er Odsherred Kommune, hvor kulturmiljøerne er blevet indskrevet som del af arkitekturpolitikken, der skal "... sætte retning for udviklingen af Odsherred, og er et udtryk for politiske ønsker for hvor vi er på vej hen, i forhold til hvordan vi bygger og lever i Odsherred." ⁸

Her skriver kommunen:

"I Odsherred har vi 25 udpegede kulturmiljøer, som tilsammen repræsenterer mange af de kvaliteter, som skaber Odsherreds særlige bygningsmæssige kultur, og er en del af Odsherreds arkitektoniske identitet [...] Vi vil udvikle en praksis for omdannelse i vores bymiljøer, som tager hensyn og understøtter kulturmiljøer og de bevaringsværdige bygninger – fordi det er med til at skabe lokal forankring og identitet." ⁹

Beskrivelsen af kulturmiljøerne i Odsherred er ligeledes udarbejdet i forbindelse med Arkitektskolen Aarhus' screening. Efterfølgende har Odsherred Kommune arbejdet med at udvikle deres praksis og udviklet sin egen udgave af metoden og sat stærkt ind i forhold til både bevaring, formidling og værdisætning af kulturarven. Det har ført til et genbesøg af kommunens kulturmiljøer, hvor nogle udpegninger er blevet revideret, og nye er kommet til. Kommunen har også arbejdet aktivt med at engagere og inddrage lokale og beboere i værdisætningen, blandt andet i Vallekilde, hvor der arbejdes på en bevarende lokalplan. I den forbindelse blev Arkitektskolen Aarhus inviteret til et samarbejde om undersøgelser af den lokale kultur i Vallekilde, i form af såvel de materielle som de immaterielle kulturarvsværdier, der gør landsbyen til et karakteristisk kulturmiljø. ¹⁰

Både Skanderborg og Odsherred er eksempler på kommuner, der har set udviklingsmulighederne ved at prioritere arbejdet med kulturarven og bruge ressourcer på at etablere nye metoder og praksisser for at varetage kulturmiljøerne på bedst mulig måde.

Kulturmiljøscreening af Vallekilde Højskole.

Planloven

Som nævnt reducerede kommunalreformen i 2007 antallet af kommuner fra 271 til 98 samtidig med, at de 14 amter blev erstattet af fem regioner. Det betød blandt andet, at der ikke længere skulle udarbejdes regionplaner, og at opgaver relateret til kulturmiljøområdet nu blev overdraget til de nye, større kommuner. Herefter var det dem, der skulle udpege og beskytte kulturmiljøer i kommuneplanlægningen. Det er et krav, der følger af planlovens § 11 a, stk. 1, nr. 15–16, hvorefter kommunerne har pligt til at udpege og fastlægge retningslinjer for værdifulde kulturmiljøer.

I mange kommuner er der dog stadigvæk områder, hvor kulturmiljøerne ikke er kortlagt, eller hvor de er udpeget efter en ældre tilgang fra før kommunalreformen. Det betyder, at man nu om dage ikke alene står med et forskelligartet planlægningsgrundlag fra kommune til kommune, men at man også kan stå med et meget forskelligartet planlægningsgrundlag internt i en kommune, hvis den tidligere bestod af flere kommuner, der har haft forskellige tilgange til varetagelsen af kulturmiljøer.

En ulykke i slowmotion

De ændringer, som kommunalreformen medførte for kulturmiljøområdet, viste sig svære at implementere i de nye kommuner og har med sin hidtidige ufokuserede håndtering vist sig at blive en ulykke i slowmotion. Risikoen for, at der ville ske et tab af viden ved overdragelsen af kulturmiljøområdet fra amter til kommuner, blev påpeget af Dansk Byplanlaboratorium i et temanummer af Byplan nyt allerede i 2005:¹¹

"Med amternes nedlæggelse risikerer den opsamlede viden om kulturmiljøer at blive spredt for alle vinde, og en væsentlig indsigt om et vigtigt emne at blive overset og miste terræn, endnu inden kulturmiljøer har fået rigtigt fodfæste i planlægningen".¹²

Denne forudsigelse skulle vise sig at blive profetisk. De nye kommuner blev ikke hjulpet på vej med opgaven og havde i første omgang ingen mulighed for at forstå, hvordan det skulle håndteres. Aktuelt er problemet, at vi her 19 år efter reformens vedtagelse kan se, at kulturmiljøerne stadig står langt nede på arbejdsplanen, når kommunerne skal prioritere deres arbejde. Kommunerne fokuserer fortsat hellere på mere traditionelle opgaver som eksempelvis erhverv, boliger og uddannelse. Det betyder, at de kulturmiljøer, der kunne være

blevet en gave til at skabe fælles fortællinger og sammenhængskraft i de nye store sammenlagte kommuner, mange steder stadig ligger hen som et overset potentiale.¹³

Kulturmiljø-indsatsen fra Arkitektskolen Aarhus er således faldet på et sted, der har krævet "kunstigt åndedræt". Skolens arbejde har fra start haft ambition om at stille en metode og en tilgang til rådighed for kommunernes arbejde, der kunne tilskynde til opdagelse af de lokale kulturmiljøers potentialer. Intentionen har være at skabe et fagligt grundlag og et værktøj, for kommunernes arbejde med kulturmiljøerne som del af kommuneplanen og lokalplaner. I den sammenhæng er SAK-rapporterne helt bevidst ikke tilrettelagt som tunge kulturhistoriske monografier, men har snarere haft til hensigt at fungere som strategiske screeningsværktøjer med let tilgængelige kortlægninger, analyser og vurderinger. I betragtning af den enorme mængde arbejde lokalpolitikere skal spænde over, er det intentionen med SAK-metoden, at den skal give et overblik over kommunens kulturmiljøer på en formidlingsvenlig måde, der giver politikerne mulighed for at træffe strategiske valg i forhold til prioritering af bygningskulturarven. Sigtet er "udvikling gennem bevaring eller bevaring gennem udvikling" for derigennem at synliggøre kulturmiljøernes potentialer – også i en økonomisk sammenhæng, som enhver kommune nødvendigvis skal forholde sig til.

MALTFABRIKKEN I EBELTOFT

Maltfabrikken i Ebeltøft.
Foto: Steffen Stamp.

Der er forskellige måder, hvorpå et kulturmiljø kan spille en strategisk rolle inden for bytransformation, arkitekturpolitik og byudvikling, samt hvordan de kan anvendes strategisk i kommunale udviklingsprocesser som driver for en langsigtet udvikling. Håndteringen af Maltfabrikken i Ebeltøft er et godt eksempel på, hvilke store muligheder der ligger gemt, og hvordan de kan blive forløst med den rette tilgang.

Den gamle maltfabrik stod efter lukningen i 1998 stærkt forfalden, og det der tidligere havde været en velrenommeret arbejdsplads i byen, så kommunen nu som en barriere for vækst og udvikling. I 2010 giver Syddjurs Kommune tilladelse til at nedrive Maltfabrikken for at kunne erstatte den med et nyt bycenter med tilhørende parkeringspladser. 7 ud af byrådets 17 medlemmer stemmer imod tilladelsen og en af disse udtalte:

“Det er en sorgens dag for Ebeltøft, og byen burde flage på halv i morgen. I burde skamme jer.”¹⁴

Men en borgerdrevet bevægelse satte sig imod kommunens planer og fik gennem en længerevarende og mangesidet indsats vendt stemningen og fik via et forbilledligt samarbejde mellem græsrodder, fonde og forvaltningen mulighed for at overtage fabrikken. Det medførte, at kulturmiljøet blev bevaret, restaureret og omdannet i en udformning, der er blevet en vigtig del af Ebeltøfts identitet og historie. I stedet for at miste et industrielt vartegn fik byen et nyt kulturhus, der er blevet byens samlingspunkt med bibliotek, museum og lokalarkiv, koncert- og kulturfaciliteter, værksteder og kunstmiljøer, caféer og bryggeri, kontorfællesskaber og kreative erhverv. Omdannelsen har skabt en ny helårlig aktivitet i byen, som tidligere kun fandtes i turistsæsonen.¹⁵

Maltfabrikken er blevet en attraktion i sig selv som en central del af Ebeltøfts kulturprofil. Der er flere kulturelle events og festivaler og en stærkere branding af Ebeltøft som kreativ og moderne kulturby, hvilket medvirker til at styrke byens kulturøkonomi.¹⁶ Maltfabrikken fungerer også som erhvervs- og iværksætttermiljø med arbejdspladser for kreative virksomheder og netværk kombineret med atelierer for kunstnere. Det er et eksempel på moderne byudvikling, hvor kulturmiljøet bruges som motor for lokal vækst, der har forandret en bys økonomi og identitet.¹⁷

At stemningen i Syddjurs Kommune også vendte 180 grader ses af denne udtalelse fra daværende borgmester Claus Wistoft:

*"Som borgmester i Syddjurs Kommune har jeg været tæt på projektet helt fra begyndelsen. Selvom aktiveringen af projektet først for alvor skete, da byrådet, også med min stemme, besluttede at Maltfabrikken kunne nedrives, ser jeg i dag med meget stor glæde på de mange kreative kræfter og projekter omkring Den Ny Maltfabrik. Det er en fornøjelse at se et væsentligt stykke af kommunens kulturhistoriske arv bliver levendegjort og blive et samlingspunkt med mange brugerrettede aktiviteter."*¹⁸

Et vigtigt aspekt ved transformationen af Maltfabrikkens kulturmiljø er også den sociale betydning for byen. Som nævnt havde lokale ildsjæle en meget stor indflydelse på, at projektet voksede frem gennem dialog med fonde og kommunen. Derfor opleves Maltfabrikken af mange som "folkets fabrik", hvilket har styrket det lokale engagement og dannet fællesskaber på tværs af alder og interesser med stolthed over Ebeltøfts kulturarv.

Maltfabrikken er dermed ikke kun en bygning, men er blevet et symbol på, hvordan kulturmiljøer kan bruges aktivt i udviklingen af mindre danske byer.¹⁹

Kulturmiljøer former fremtiden

I en situation, hvor størstedelen af landets kommuner ikke har forstået at udnytte kulturmiljøernes potentiale, men snarere haft en regressiv tilgang, skal det nævnes, hvordan den filantropiske forening Realdania har en anden progressiv tilgang. Det kommer eksempelvis til udtryk gennem Realdanias satsning *Kulturmiljøer former Fremtiden*, der italesætter kulturmiljøer som aktive ressourcer i udviklingen af fremtidens byer og lokalsamfund. Initiativet tager udgangspunkt i, at kulturmiljøer kan bidrage til både social, økonomisk og bæredygtig udvikling, hvis de integreres aktivt i moderne byplanlægning. Af initiativet fremgår det, hvordan kulturmiljøer rummer fortællinger om tidligere tiders arbejdsliv, boligformer, produktionsmiljøer og fællesskaber, der samtidig kan fungere som rammer om nye aktiviteter og moderne byliv. Realdania arbejder ud fra en tanke om, at kulturmiljøer både "fortæller om fortiden, fungerer i nutiden og kan være med til at forme fremtiden".²⁰ Satsningen udspringer blandt andet af en erkendelse af, at mange historiske byområder i Danmark er under pres. Urbanisering, ændrede erhvervsstrukturer og moderne byggepraksisser kan føre til forfald, ensretning eller nedrivning af ældre bymiljøer.

Materialeforbrug og CO₂

Et centralt aspekt i indsatsen er koblingen mellem kulturarv og bæredygtighed. Her ses bevaring og transformation af eksisterende bygninger som et alternativ til ressourcekrævende nybyggeri. Genanvendelse af bygningsmassen reducerer både materialeforbrug og CO₂-belastning, samtidig med at stedenes historiske karakter bevares. Kulturmiljøerne bliver dermed en væsentlig del af en langsigtet byudvikling, hvor bæredygtig omstilling er en nødvendighed.²¹ Samtidig lægger Realdania vægt på, at udviklingen af kulturmiljøer skal ske i tæt dialog med lokale borgere og aktører. Indsatsen handler derfor ikke kun om fysisk restaurering og transformation, men også om sociale fællesskaber og hverdagsliv.²²

Økonomisk bæredygtighed

I tillæg til kulturmiljøernes bidrag til miljømæssig bæredygtighed i form af mindsket CO₂-udledning og til den sociale bæredygtighed i form af borgerinddragelse, lokale netværk og den identitetsmæssige oplevelse af at høre til kommer den økonomiske bæredygtighed. Det er de tre parametre, der til sammen udgør Brundtland rapportens tre dele af en bæredygtig fremtid.²³ Denne

artikels primære fokus er den grønne omstilling, men da økonomien, med vores nuværende samfundsindretning, har en overhånd på den politiske dagsorden, også i forhold til grøn omstilling, skal der her henvises til to rapporter om kulturmiljøerne som del af en fremtidig økonomiske bæredygtighed:

I 2015 udkom publikationen "Vores fælles skatkammer – Bygningsarven²⁴ er penge værd", der som den første i Danmark nogen sinde måler bygningskulturarvens værdi i kroner og ører ud fra statistisk evidens. Om kulturmiljøerne konkluder rapporten blandt andet, at Kulturmiljøer skaber lokal vækst. Sammenhængende historiske miljøer [kulturmiljøer] gør byer og landsbyer mere attraktive for både borgere og investorer, og det fremhæves, at bevaring kan bruges aktivt som strategi for udvikling – især i landdistrikter og mindre byer. Ligeledes konkluderes det, at bygningskulturarv øger boligpriserne. Huse, der enten selv er bevaringsværdige eller ligger i områder med mange bevaringsværdige bygninger, bliver solgt til højere priser end sammenlignelige huse andre steder. Samtidig styrker bygningskulturarven turisme og erhvervsliv, da historiske bymiljøer tiltrækker turister og skaber øget omsætning. På den måde tilfalder gevinsten ved bygningskulturarven ikke kun ejerne af de gamle huse. Også naboer, butikker, restauranter og kommunen får økonomisk og social værdi gennem øget attraktivitet og identitet, og derved kommer bygningskulturarven hele lokalsamfundet til gode. Den sociale dimension understreges også, idet de positive effekter opstår dér, hvor borgere og kommuner arbejder målrettet med bevarende lokalplaner, restaurering og langsigtet udvikling af kulturmiljøer, idet tilgangen til bygningskulturarven kræver aktiv planlægning og fælles indsats.

Forsiden af 'Verdien af kulturarv'.
Foto: Damstredet, Oslo af Bastian Linder
istockphotos.com.

Uden for landets grænser er der kommet lignende evidens. I 2017 udgav Riksantikvaren i Norge rapporten "Verdien av kulturarv – En samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer". Her lød nogle af konklusionerne, at:

1) Kulturarv skaber målbar økonomisk værdi.

Kulturminner og kulturmiljøer er ikke kun kulturelle goder – de har også en dokumenterbar samfundsøkonomisk værdi. Rapporten viser, at kulturarv påvirker boligmarked, erhvervsudvikling og tilflytning positivt.

2) Folk vil betale mere for kulturhistoriske omgivelser.

Boliger i eller nær kulturmiljøer har højere markedsværdi. Analysen viser, at både fredede og bevaringsværdige bygninger og historiske bymiljøer giver en øget værdi på boligmarkedet. Effekten er ofte størst i hele kulturmiljøer frem for i enkeltbygninger alene.

3) Kulturarv skaber positive ringe i vandet for lokalsamfund når kulturmiljøer bidrager til turisme, handel, arbejdspladser og investeringer.

Historiske områder gør steder mere attraktive for besøgende, virksomheder og tilflyttere, hvilket giver bredere økonomiske effekter end blot værdien af enkeltbygninger.

Derudover påpegede rapporten også, at bevaring snarere bør ses som investering - ikke som en omkostning. Og udover de rent økonomiske aspekter pegede den også på, at kulturarv har stor ikke-økonomisk værdi, idet mennesker værdsætter kulturarv og fremhæver identitet, tilhørsforhold, historisk kontinuitet og oplevelsesværdi som centrale samfundsgoder, der ikke altid kan måles i kroner, men som har reel værdi for befolkningen. Rapportens overordnede pointe er, når man medregner samfundsøkonomiske gevinster, kan bevaring være en langsigtet investering i bæredygtig udvikling, steds kvalitet og lokal vækst.²⁵

Kulturmiljøer og grøn omstilling

Samlet set kan det konkluderes, at kulturmiljøer kan blive en central drivkraft i den grønne omstilling. Samspillet mellem bevaring og udvikling af kulturmiljøer er et spørgsmål om at dyrke sin identitet og kultur, der tilmed kan medføre økonomiske fordele lokalt, hvis de håndteres rigtigt. Det kræver dog, at kommunerne tager opgaven på sig og forstår det fulde potentiale, der ligger gemt her.

Kulturmiljøerne rummer en dobbelt værdi: de skaber lokal forankring, livskvalitet og fælles fortællinger, samtidig med at de udgør en allerede eksisterende fysisk ressource, som kan genbruges og videreudvikles frem for at blive erstattet af nyt byggeri. Denne helhedstænkning – hvor man ser bygningen, bebyggelsen, byen og landskabet som sammenhængende kulturmiljøer frem for enkeltstående bygninger – er afgørende for en mere bæredygtig planlægning af Danmarks kommuner.

Landskab, bebyggelse, bygning - Aasa Havn.
Foto: Rasmus Hjortshøj.

Særligt i forhold til den grønne omstilling spiller kulturmiljøerne en nøglerolle. Byggesektoren står for op mod 40 % af de globale CO₂-udledninger, og derfor er reduktion af nybyggeri og øget fokus på kulturmiljøerne med transformation, restaurering og genbrug af eksisterende bygninger et af de overhovedet mest effektive klimavirkemidler, vi har. Kulturmiljøerne er helt konkrete resourcer i klimakampen, fordi de allerede rummer indlejret energi og materialer, som kan medvirke til en forlænget livscyklus gennem intelligent omdannelse frem for nedrivning. Samtidig kan kulturmiljøer fungere som en økonomisk og social motor i lokalsamfundene gennem øget bosætning, turisme og erhvervsudvikling. Når bevaring kobles med aktiv anvendelse, skabes levende bymiljøer, hvor kulturarven bliver en dynamisk ramme for vores moderne liv.

Fabers Fabrikker, Ryslinge.
Foto: Rasmus Hjortshøj.

Det kræver dog en langt mere handlekraftig og sammenhængende forvaltning i kommunerne, hvor kulturmiljøer integreres stærkere i planlægningen og i de politiske beslutningsprocesser, hvor tværgående styring og planlægningsmæssig innovation er vigtig for at realisere kulturmiljøernes fulde potentiale. I den forbindelse ser det ud til, at der nu kommer hjælp til kommunerne fra centralt hold med det nye regeringsgrundlag, hvor det fremgår, at regeringen vil:

"Sikre, at færre gode boliger rives ned og erstattes af nybyggeri, for at styrke bevarelse og transformation af eksisterende bygninger samt værne om dansk kulturarv. Det gøres mere attraktivt at renovere og omdanne eksisterende bygninger ved at justere regler og incitamenter. Endvidere undersøges muligheden for ved boliger over en vis værdi at indføre a) et "bevar eller forklar"-princip, som skal understøtte, at nedrivning er den sidste udvej, b) en afgift for nedrivning, der svarer til den miljø-og klimamæssige påvirkning, c) strammere krav til recirkulation, og d) skærpede krav til dokumentation, før nedrivningstilladelse gives." ²⁶

Det lover godt for fremtiden, at regeringen således sætter retning for fremtiden inden for det byggede miljø. Her bliver bevaring og transformation af kulturmiljøer en nøglestrategi i den grønne omstilling, der kan forene klimahensyn, ressourceeffektivitet, økonomisk værdi og kulturel identitet i én samlet udviklingslogik. Det mest bæredygtige byggeri er nemlig i mange tilfælde det, der allerede findes.

Ønsker til nye vidensprojekter

Der er behov for nye videns- og forskningsprojekter, der skal søge at finde balancerne mellem natur og kultur, når kommunerne skal implementere Den Grønne Trepert. Genopretning af naturen er uomgængelig, da den har været udpint i mange år, og Den Grønne Trepert sigter da også på rehabilitering. I den sammenhæng kunne man frygte, at pendulet kommer til at svinge så meget i naturgenopretningens retning, at man overser potentialet for en helhedstænkning, hvor kulturmiljøerne kan indgå i et samspil. Der er behov for at udarbejde kommunale strategier, hvor landskaber og kulturmiljøer går i samspil for at sikre os, at de ændringer vi kommer til at foretage, bygger på vel-dokumenterede og grundige analyser af den enkelte kommune og landet som helhed. Det bør ikke kun være biologer eller landskabsforvaltere, der træffer beslutninger, men også kulturforvaltere, restaureringsarkitekter og bevarings-eksperter. Ellers kan vi risikere, at modsatrettede interesser kan komme i spil ud fra en dogmatisk tænkning med overvægt til den ene eller anden side.

TRE TIPS TIL KOMMUNERNE

1

Kom ud af starthullerne

Med regeringens udmelding om, at man skal værne om dansk kulturarv og rive færre gode boliger ned for at styrke bevaring og transformation af eksisterende bygninger, ser man, hvordan vi lige nu står i et paradigmeskifte, hvor kulturmiljøerne fremover vil få overordentlig stor betydning. Kommunerne bør komme hurtigt ud af starthullerne for at være på forkant med udviklingen. "Bevar eller forklar"-princippet taler direkte ind i samfundets grønne omstilling – da der bliver sparet på det store CO₂-udslip, som nedrivning og nybyggeri bidrager til.

2

Benyt SAK-metoden aktivt til at udvikle kommunen

SAK-metoden giver inspiration til kommunernes udviklingsplaner og til det strategiske arbejde. Det handler om, hvordan man kan arbejde med kulturmiljøer i den politiske og administrative planlægningsproces i forhold til de rammer, der er gældende i planloven, museumsloven og de nationale interesser i kommuneplanlægningen.

3

Integrer kulturmiljøerne i Den Grønne Trepert

Det er nødvendigt med helhedstænkning i forhold til planlægningen af landet, hvor kulturmiljøerne skal tænkes ind i kommuneplaner og klimahandlingsplaner. I forhold til de kommende indsatser vedrørende Den Grønne Trepert skal kulturmiljøerne integreres fuldt og helt. Genopretning af naturen er uomgængelig, da den har været udpint i mange år. Man kunne derfor frygte, at dens nuværende ringe tilstand vil betyde, at pendulet svinger så meget i naturgenopretningens retning, at man overser potentialet for en helhedstænkning, hvor kulturmiljøerne kan indgå i et samspil. Der skal findes gode balancer mellem natur og kultur i de kommende forandringer af landet.

Referencer / Noter

¹ <https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaringsvaerdige-bygninger-og-miljoeer/udpegning-af-nationale-kulturmiljoeer>

² <https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaringsvaerdige-bygninger-og-miljoeer/lokalplaner-og-kulturarv-en-guide/2-hvad-er-kulturarv>

³ <https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaringsvaerdige-bygninger-og-miljoeer/udpegning-af-nationale-kulturmiljoeer>

⁴ Bag rapporten *"Nationale Kulturmiljøer i Danmarks Byer fra Middelalderen til midten af 1800-tallet"* der førte til udpegningen, lå et grundigt udvalgsarbejde, som var en følge af den politiske aftale *Opfølgning på evaluering af planloven m.v. af 15. juni 2022* mellem Socialdemokratiet, Venstre, Dansk Folkeparti og Konservative, der tilsagde at sikringen af kulturmiljøer skulle ske ved nedsættelse af et ekspertudvalg, der skulle udpege de nationale kulturmiljøer, som efterfølgende skulle varetages som national interesse.

⁵ Alle tre projekter har været støttet af den filantropiske forening Realdania

⁶ Samtidig skal det nævnes, at vi har udviklet to rapporter i Qeqqata Kommunia og Kommune Kujalleq i Grønland, hvor kulturmiljøerne blev vurderet i forbindelse med kommende turistanlæg ved seværdigheder, der indgår i to af de tre UNESCO udpegede verdensarvsområder i Grønland. Den grønlandske kontekst gav os mulighed for at teste tilpasningsevnen og fleksibiliteten i vores metodiske tilgang, *SAK-metoden*, under andre fysiske omstændigheder. Mere om denne indsats kan læses i artiklen af Jakob Ørum og Mogens A. Morgen: *"Om udsatte turistdestinationer i grønlandske landskaber"* publiceret i *Magasin for Bygningskunst og Kultur*, Nr 10, 2025.

⁷ Skanderborg Kommune: *Mennesker møder mennesker i Danmarks smukkeste kommune. Rammen om et smukt liv.* Arkitekturpolitik vedtaget 30.10.2024

⁸ Odsherred Kommune: *Arkitekturpolitik 2024*, side 6

⁹ Odsherred Kommune: *Arkitekturpolitik 2024*, side 15

¹⁰ Disse undersøgelser bliver nærmere beskrevet i en antologi om kulturmiljøer, som Arkitektskolen Aarhus udgiver i efteråret 2026 på Aarhus Universitetsforlag.

¹¹ S.O. Pedersen, M.A. Morgen, M. Kirkegaard, S.N. Gudmand-Høyer og N.V. Riis: *"Kulturmiljø – Stedets fortælling mellem fortid og fremtid"* (2024)

¹² R. Mogensen og S.A. Jensen: *"Kulturmiljøet – en gave til nye kommuner!"*, i *Byplan nyt*, 3 (4), p.8-9. (2005)

¹³ S.O. Pedersen, M.A. Morgen, M. Kirkegaard, S.N. Gudmand-Høyer og N.V. Riis: *"Kulturmiljø – Stedets fortælling mellem fortid og fremtid"* (2024)

¹⁴ Mathilde Kirkegaard: *Tilgang til transformation af kulturmiljøer – En fælles fortælling.* (ph.d. afhandling ved Arkitektskolen Aarhus 2021) p. 134

¹⁵ <https://maltfabrikken.dk/>

¹⁶ <https://www.visitaarhus.dk/aarhusregionen/planlaeg-ferien/kulturhuset-maltfabrikken-gdk1119892>

¹⁷ <https://www.apmollerfonde.dk/projekter/maltfabrikken-i-ebeltoft>

¹⁸ Mathilde Kirkegaard: *Tilgang til transformation af kulturmiljøer – En fælles fortælling.* (ph.d. afhandling ved Arkitektskolen Aarhus 2021) p. 137

¹⁹ <https://maltfabrikken.dk/om-maltfabrikken>

²⁰<https://realdania.dk/projekter/kulturmiljoeer-former-fremtiden>

²¹<https://realdania.dk/projekter/kulturmiljoeer-former-fremtiden>

²²<https://realdania.dk/projekter/kulturmiljoeer-former-fremtiden>

²³<https://www.brundtland.co.za/wp-content/uploads/2022/08/Brundtland-Report-1987-Our-Common-Future.pdf>

²⁴ Realdania: Vores fælles skatkammer – Bygningsarven er penge værd. (2015)

²⁵ "Verdien av Kulturarv" er udarbejdet af Menon Economics for Riksantikvaren: <https://riksantikvaren.no/content/uploads/2021/07/Verdien-av-kulturarv.-Samfunnsokonomisk-analyse-med-utgangspunkt-i-kulturminner-og-kulturmiljoer.-Menon-Economics-2017.pdf>

²⁶ Regeringen: *Det politiske grundlag for firkløverregeringen* (juni 2026), p. 23

"Kulturmiljøerne rummer en dobbelt værdi: de skaber lokal forankring, livskvalitet og fælles fortællinger, samtidig med at de udgør en allerede eksisterende fysisk ressource, som kan genbruges og videreudvikles frem for at blive erstattet af nyt byggeri."

Mogens Andreassen Morgen

PLAN 22+